

12. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. - М.: КомКнига, 2006. - 264 с.
13. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. - М.: Гнозис, 2004. - 390 с.
14. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков / А.Е.Карлинский. - Алма-Ата: «Гылым», 1990. - 181 с.
15. Клименюк О.В. Полілектика як філософсько-методологічне підґрунтя культури та пізнання / О.В. Клименюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. - 1998. - Вип. VII. - С. 172-187.
16. Клименюк О.В. Уніфікація, діалектика та полілектика у науковому пізнанні / О.В. Клименюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. Економіка. Соціологія. - 1999. - Вип. 2. - С. 52-63.
17. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В.В. Красных. - М.: ИТДГК "Гнозис", 2001. - 270 с.
18. Нерознак В.П. Языковая личность / В.П. Нерознак, И.И.Халеева // Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник / Отв. ред. М.И. Панов; сост. М.И. Панов, Л.Е. Тумина. - М.: Олимп, 2005. - С. 587-591.
19. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Монографія / С.І. Потапенко. - К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. - 360 с.
20. Тамерьян Т.Ю. Моделирование языковой личности в свете современных концепций / Т.Ю. Тамерьян // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики: Сборник научных трудов. Вып. VIII / Под ред. докт. филол. наук Т.Ю. Тамерьян. - Владикавказ: Изд-во СОГУ, 2006. - С. 117-126.
21. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста / И.И. Халеева // Язык - система. Язык - текст. Язык - способность. - М.: Наука, 1995. - С.277-285.
22. Черничина Е.К. Вторичная языковая личность в условиях межкультурной коммуникации / Е.К.Черничина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета.- 2004. -№ 3 (08). - С.23-28.
23. Черничина Е.К. Концепция искусственного билингвизма в теории языка: монография / Е.К.Черничина. - Волгоград: Перемена, 2007. - 220с.
24. Шахнарович А.М. Языковая личность и языковая способность / А.М.Шахнарович // Язык - система. Язык - текст. Язык - способность. - М.: Наука, 1995. - С. 213-223.
25. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму: Монографія / Н.П. Шумарова. - К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. - 283 с.
26. Grosjean F. The bilingual as a competent but specific speaker - hearer / F.Grosjean // Journal of Multilingual and Multicultural Development. - 1985. -. № 6. - P. 467-477.
27. Grosjean F. Processing mixed language: issues, findings and models / F.Grosjean // Tutorials in Bilingualism: Psycholinguistic Perspectives. - New York: Lawrence Erlbaum Associates, Mahawa, 1997. - P. 225-254.
28. Nakuta K. Mirror of Language: The Debate on Bilingualism / K. Nakuta. - New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1986. - 268 p.
29. Meuter R.F.I.. Language selection in bilinguals: mechanisms and processes / R.F.I. Meuter // Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches. - New York: Oxford University Press, 2005. — P. 349-370.
30. Poulisse N. Language production in bilinguals / N. Poulisse // Tutorials in Bilingualism.- New York: Lawrence Erlbaum Associates, Mahawa, 1997. - P. 201-224.
31. Romaine S. Bilingualism. - Oxford: Blackwell Publishing, 2004. - 384 p.
32. Titone R. Language contact and code switching in the bilingual personality / R.Titone // Language in Contact and Contrast. Essays in Contact Linguistics. - Berlin, New York, 1991. - P. 439-451.
33. Walters J. Bilingualism: The Sociopragmatic-Psycholinguistic. — New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2004. — 323 p.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОДИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ З ІНТЕР'ЄКТИВАМИ

Комунікативно-семантичні можливості висловлення, мовець як суб'єкт, що породжує текст, інформаційна структура елементів висловлення - це ті питання, які викликають все більшу зацікавленість сучасних науковців-лінгвістів. Зокрема, інформаційна структура інтер'єктивів відкриває широке поле для дослідження процесу творення висловлень, їх прагматичного спрямування та реактивної функції. Суб'єктивність як яскрава ознака семантики інтер'єктивів дає

можливість зарахувати ці мовні одиниці до модусних показників, тобто слів, які сигналізують про наявність у мікротексті суб'єктивного (модусного) рівня поряд з об'єктивним (диктумним). Закономірно виникає необхідність дослідження семантико-функціональних можливостей інтер'єктивів у структурі висловлення.

Таким чином, актуальність теми статті визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на дослідження засобів вираження мовленнєвих явищ, необхідністю детального вивчення процесів появи та інтерпретації висловлень у мовленнєвій взаємодії.

Досягнення поставленої мети - проаналізувати семантико-функціональні модифікації висловлень з інтер'єктивами - передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати основні фактори, що впливають на інтерпретацію висловлень з інтер'єктивами; 2) проаналізувати зміну семантичної структури речення під впливом інтер'єктивів; 3) окреслити шкалу суб'єктивно-модальних значень, репрезентаторами яких у висловленнях можуть бути інтер'єктиви.

Розглядаючи роль вигуків у процесі творення суб'єктивної модальності висловлення, варто зауважити, що суб'єктивне ставлення мовця до ситуації та до змісту висловлення включає в себе велику кількість значень, які не можна повністю класифікувати за шкалою „позитивне / негативне / нейтральне”. Наприклад, вигуки *Гей! Цить! Ну!* вносять у висловлення, в першу чергу, спонукальну модальність, а вже потім, з врахуванням інтонації, контексту, інтерпретації паралінгвістичних засобів, можна говорити про позитивне, негативне чи нейтральне ставлення мовця до висловленого. Рефлекторні вигуки (типу *апчх, кахи-ках, ху* та ін.), що позначають фізіологічну реакцію організму на подразнення, не можуть виражати позитивного чи негативного ставлення, оскільки виникають спонтанно, мимовільно. Однак таке значення з'являється у них, коли вони використовуються мовцем з певною метою і завдяки цьому переходять до розряду емоційних вигуків.

Щодо значення „нейтральності”, яке передає байдуже ставлення мовця до повідомлюваного, то воно може виявлятися об'єктивно і суб'єктивно. У першому випадку мова йде про ситуації, коли мовцеві немає необхідності брати участь у розмові. Це може бути обмін словами привітання, питання-відповіді про здоров'я, справи тощо. Суб'єктивне вираження „нейтральності” має місце тоді, коли „байдужість” спеціально мотивована, коли трансмісор прагне переконати реципієнта саме в такій своїй позиції. У цьому випадку „нейтральність” стає засобом, за допомогою якого комуніканти приховують свої справжні почуття й наміри.

З огляду на все вищесказане, ми пропонуємо розглядати значення позитивного, негативного ставлення до зображуваного та нейтральності у межах кваліфікативної модальності висловлення (*Кваліфікувати — характеризувати предмет, відносити його до певної групи, певного класу, розряду тощо* [5, т.4, 128]).

Незаперечно, що для конкретизації семантики вигуків і відповідних модальних значень необхідний широкий контекст з урахуванням інтерпретації паралінгвістичних засобів, які супроводять основне висловлення у письмовому тексті і обов'язково наявні у процесі усного спілкування.

Аналіз мовленнєвих ситуацій свідчить, що в умовах функціонування модальні значення, як правило, поєднуються із значеннями емоційно-експресивного плану. Цей момент був предметом дослідження у лінгвістиці і спричинив появу суперечливих суджень та висновків. Так, М. Грепл в праці „О сущности модальности” стверджував, що значення емоційності та експресивності не повинні розглядатися як модальні [3, 297]. Т.В. Алісова, навпаки, підкреслює необхідність і важливість урахування емоційно-експресивної характеристики висловлення для визначення ставлення мовця до змісту висловленого, тобто суб'єктивної модальності висловлення [1, 54-56]. Зрозуміло, що ці значення мають факультативний характер. Їх поява доповнює або конкретизує саме ці значення, а в окремих випадках і суттєво їх видозмінює.

Оскільки більшість вигуків є *афективами* - тобто мовними одиницями, значення яких для цих слів є єдиним способом позначення вираженої емоції, без її називання [8, 25] - то визначення модальних значень висловлень з інтер'єктивами неможливе без урахування емоційно-експресивної сторони мовлення.

Отже, при аналізі семантико-функціональних модифікацій висловлень з інтер'єктивами важливими та необхідними є такі поняття, як *емотивна амбівалентність* - здатність семантики одного й того ж емотива виражати емоції з протилежними оцінними знаками [8, 27], та *емоціональна пресупозиція* - попередня інформація про емоціональну конситуацію емотивного тексту, яка декодує його зміст [8, 28].

Кваліфікаторами негативного ставлення до зображуваного можуть виступати більшість вигуків зі спеціалізованими семантичними функціями (емоційні: *Агії! Ай-яї-яї! Ам! Брр! Гу! Еч! Ігі! Ігії! Не дай Боже! Ов! Пхе! Піх! Тю! Тьфу! Тьху! Фе! Фі! Фу!*; усі лайливі: *Щоб тебе! Чорт! тощо*; оцінні: *Біда! Гвалт! Горе! Лихо! Лишенько! та ін.*). Наприклад: — *Ги, кати!* — лютує він і біжить далі (М.Коцюбинський); *У-у, розтелепа!* — відводив він свої злодійкуваті очі (Г.Тютюнник).

Серед вигуків зі спеціалізованими семантичними функціями дуже мало одиниць на позначення позитивного ставлення до зображуваного. Сюди належить кілька вигуків, модальні значення яких у реченні трактуються однозначно:

1) захоплення - *Браво! Краса! Чудо!*. Наприклад: — *Бу-у-уво, Шпіндлере!* — Дякуємо! — *Геніальна гіпотеза!* (В.Виниченко); *Вийшов чудовий нарис — краса!* (О.Довженко);

2) полегшення - *Слава Богу! Слава тобі, Господи! Боже, слава тобі!*. Наприклад: - *Слава тобі, Господи!* — зраділи бідолашні. — *Слава тобі, Господи, що він живий!* (М.Коцюбинський); - *Ну, слава Богу,* — кинула дівчина й з полегшенням зітхнула (М.Хвильовий);

3) радість - *ура!*. Наприклад: „Інтернаціонал"...*Туш...І Ура!.. Ура!.. Ура!..* (Остап Вишня); - *Ууу! Руді, сьогодні все буде зроблено* (В.Виниченко).

Широкі можливості для передачі різноманітних суб'єктивно-модальних значень відкривають перед трансмісором полісемантичні вигуки (вигуки з семантично дифузними функціями [6, 733]). До них належать: *А! Ага! Ай! Ах! Боже мій! Гай! Гей! Е! Еге! Ехе-хе! Матінко моя! Ну! О! Ого-го! Ой! Ох! Отаке! Страх! Так! Ху! Хі! Ха! Хо! Чи бач! тощо*. Всі вони передають стан збудження, а тому можуть використовуватись для вираження найрізноманітніших (навіть протилежних) почуттів і емоцій. Для звуження семантичних функцій таких вигуків дуже важливу роль відіграє інтонація, особливо такі її характеристики, як тон, ритм, тембр, сила і тривалість звучання [6, 733]. Наприклад, вигук *О!* залежно від інтонації може змінювати модальне значення висловлення від задоволення, зворушення до туги й люті: *Капітан задоволено засміявся. — О, треба не тільки напоїти у Дніпрі коні, треба напоїти їх у Москві!..* (Г.Косинка); *і недурно тужила, кривавилася його душа. О, недурно, недурно, недурно! От що застав!..* (О.Кобилянська); — *О то благаю ж вас слізю, закликаю вас ласкою Божою... не робіть, не робіть того, що не можна поправити...* (І.Кочерга,); *О говірка, говірка, ти тричі проклята!* (О.Кобилянська).

Аналіз подібних висловлень з інтер'єктивними обов'язково повинен здійснюватись з врахуванням загального змісту, емоційного тла мовлення і за підтримки інших засобів - як мовних, так і позамовних. Оскільки експліцитно виражене за допомогою вигука значення кваліфікативної модальності може виявитись насправді абсолютно протилежним у контексті.

Модальність кваліфікації негативного ставлення мовця до зображуваного реалізується за допомогою полісемантичних вигуків комплексом суб'єктивно-модальних значень:

1) біль (фізичний і душевний), що передається вигуками *А! Ай! Ах! Ех! О! Ой! Ох! У-у!* та їх фонетичними варіантами. Наприклад: — *А, підлість... підлість* (М. Коцюбинський);

2) досада, жаль - *А! Ай! Ах! Боже! Ех! О! Ой! Ох! У-у!* і под. Наприклад: — *Ах, ти не розумієш, ти нічого не розумієш!..* (Г. Тютюнник);

3) страх, переляк, жах - *А! Ай! Ах! Господи! Йой! Матінко! Ой! Ох! Ху!* Наприклад: - *Ой, потерпає шкура, як подумаєш собі, до чого воно йдеться...* (М. Коцюбинський);

4) гнів, лють, злість - *А! Ах! Йой! У-у! Ух!..* Наприклад: - *Ух ти, розбійник!* — розсердився Захарко (О. Довженко);

5) розчарування - *А! Ай! Е-е! Ей! О-о-о! Отаке! Тю! тощо*. Наприклад: - *О-о-о,* — розчаровано зітхнули слухачі. — *Ми думали, що ви нам дещо цікавіше розповісте* (Г. Тютюнник);

6) сарказм, іронія, зневага - *А! Ага! Ай! Ах! Е-е! Еге! Ех! О! Ова! Ого! Ой! Тю! Хі! та ін.* Наприклад: — *Ого... мій пане!* — сказала з неописаною іронією! (О.Кобилянська);

7) докір - *Ай-яї-яї! Ах! Е! Ей! Ех! О! Ох!* Наприклад: — *Е-е-х, жінко,* — докоряв із-за столу дід Гулай (Г.Тютюнник);

8) розгубленість, вагання - *А... Гм... Е... И-и... І-і... Ну... Чи бач... та ін.* Наприклад: — *Гм!* — кинула Спиридонова й замислилась (М. Хвильовий).

Більшість із проаналізованих вигуків завдяки інтонації та відповідного контексту можуть виконувати функцію модальних кваліфікаторів позитивного ставлення мовця до ситуації. Оскільки шкала суб'єктивно-модальних значень із знаком „+" (позитив) нараховує значно меншу

кількість одиниць, то відповідно спостерігається більше модально-виражальне навантаження інтер'єктивів. Так, вигуками *Ой! Ах!* можуть передаватися практично всі позитивні емоції, за винятком окремих ситуативних відтінків. Модальність кваліфікації позитивного ставлення мовця до ситуації реалізується за допомогою полісемантичних вигуків з наступними значеннями: 1) бажаність - *Ай! Ах! Ей! Ех! Господи! О! Ой! Ох! Страх! та ін.*; 2) радість, задоволення - *Ай! Ах! Ге! Геї! Матінко! Ну! О! Ого! Ой! Ох! Ух! та ін.*; 3) захоплення - *Ай! Ах! Бач! Іч! О! Ого! Ох! Ух! тощо*; 4) співчуття - *Ай! Ах! Боже! Ех! О! Ой! Ох! і под.*; 5) похвала - *Ай! Ах! Е! Еге! Іч! Геї! Ну! О! Ого! Ой! Ох!*; 6) рішучість - *А! Ага! Геї! Ех! Йі-Богу! Ну! Ой! Ох! У! Ух! та ін.*; 7) здивування - *Еге! Гм... О! Ого! Ой! Оце але! Чи бач! та ін.*

Суб'єктивно-модальне значення байдужості, тобто нейтральна кваліфікація, оперує невеликою кількістю інтер'єктивів, а саме: *А! Ай! Ам!/Ем! Е! Ей! Ну! Та!* Наприклад: — *Сметана он по бороді тече. — Ам, нічого, - і він витирає її долонею* (Г. Тютюнник); - *Нащо ви її запрягаєте? А Слизинський: — Ай, їй нічого не пошкодить!* (С. Пушик).

Оскільки специфіка виникнення і семантика вигуків у своїй основі містять емоційність, то, зрозуміло, що висловлення з цими мовними елементами не можуть мати абсолютно „байдужий”, „нейтральний” характер. Як стверджує В.М. Ткачук, залежно від ситуації оператори байдужості можуть тлумачитися як з ухилом до „+”, так і з ухилом до „-”, що свідчить про складну семантичну структуру цього утворення [7, 81].

Байдужість може набувати афективної форми внаслідок вибору експресивних засобів вираження суб'єктивної модальності, до яких належить і вигук. Таке висловлення позначає не стільки саму нейтральність, скільки заперечення ситуації, негативне ставлення до неї внаслідок втрати впливу на ситуацію. Наприклад: — *Ем, що мені буде? Викине з соломю — та й усе!* (Г. Тютюнник); - *Е пuste! Лікар каже, що ніж заліз неглибоко. Мені нічого* (М. Коцюбинський).

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найбільше функціональне навантаження припадає на поліфункціональні вигуки *Ай! Ах! О! Ой! Ох!*, якими передається 63,8 % усіх суб'єктивно-модальних значень. Найвужче поле функціонування виявлено у вигуках із спеціалізованою семантикою *Горе!/Біда! Ба! Бр!* - 14,8%. При цьому спостерігаються такі особливості: усі вигуки придатні для вираження суб'єктивно-модального значення з оцінним знаком „-” (найпродуктивніші - *А! Ай! Ах! О! Ой! Ох!*, найменш продуктивні - *Ба! Брр! Агії! Геї! Горе!/Біда! Страх! Хі/Хе/Хо!*), для вираження суб'єктивно-модального значення із показником „+” використовуються не всі вигуки (найпродуктивніші - *Ой! Ай! Ах! О!*, непродуктивні - *Тю! Фе/Фі/Фу! Гу! Брр! Ам/Ем! Ба! Горе/Лихо! Ехе-хе! Е! У! А!*). Це зумовлено, на нашу думку, ширшим діапазоном негативних емоційно-оцінних значень, які функціонують у мові, та інтонаційними можливостями голосового апарата людини, який дозволяє будь-якій лексемі за допомогою інтонації надати негативного відтінку: іронії, сарказму, знуцання, презирства, зневаги, глузування.

Інтер'єктиви (в основному емоційні) активно використовуються мовцями для передачі у висловлюваннях різноманітних квантитативних значень: міри вияву, перебільшення, захоплення великою кількістю чогось тощо. Ці значення активно діють паралельно з іншими мовними та позамовними засобами. Серед допоміжних мовних елементів чітко виділяються частки, а серед позамовних - інтонація, жести, міміка.

Квантитативна модальність у процесі мовлення може реалізовуватися за допомогою таких засобів:

- 1) одиничних інтер'єктивів, які самостійно виконують функцію інтенсифікації. Наприклад: - *Ух, кисле!* (Л. Костенко);
- 2) інтер'єктивів + повторення лексеми (лексем), значення якої (яких) інтенсифікується. Наприклад: - *Коли я вперше почув про Гоголя? Ой, давно, давно, давно!* (Остап Вишня);
- 3) інтер'єктивів + частка **ЯК**. Наприклад: - *Ах, як знаменито Берлін їсть гроші* (Остап Вишня);
- 4) інтер'єктивів + частка **ЯК** + повторення основної лексеми. Наприклад: - *Ох, як се болить, болить!* (О. Кобилянська);
- 5) інтер'єктивів + частки **ЯКИЙ** (яка, яке, які), **ЩО**. Наприклад: - *Ой, гріх який, і звідки вона тут?* (Л. Костенко);
- 6) інтер'єктивів + частки **СКІЛЬКИ** (**СТІЛЬКИ**). Наприклад: - *О скільки людських тіл поніс Черемош!* (С. Пушик);

7) інтер'ективів + частка І. Наприклад: - **Ох**, і страховидло! Три пуди й фунт! (Остап Вишня);

8) інтер'ективів + частка І (Й) + частка Ж (ЖЕ). Наприклад: - **Ох**, і не любив же Василь Блакитний нічого прилизаного! (Остап Вишня);

9) інтер'ективів + частка І, ЯК + частка Ж + частка ЖЕ. Наприклад: - **Ох**, і очеретяна ж річка Оскія! **Ох**, і рибна ж вона, ох же ж і вутяна! (Остап Вишня);

10) інтер'ективів + частка ЯК + частка ЖЕ (Ж) + повторення основної лексеми. Наприклад: **Ой**, як же довго, довго в ту суботу не вечоріло! (Остап Вишня);

11) інтер'ективів + **ЩО ТО (ЩО Ж БО ТО)**. Наприклад: - **Ах**, що ж бо то він і не виправляв з тими кінми — не надивився би-сь і за днину! (О. Кобилянська);

12) інтер'ективів + **ЯКА (ЯКИЙ, ЯКЕ, ЯКІ) Ж (ЖБО) (ТИ (ВИ))**. Наприклад: - **Ей**, єка ж бо ти, жінко, дивна! (Марко Черемшина);

13) інтер'ективів + **ЦІ (ОТІ, ЦЕЙ, ТОЙ, ЦЯ, ТА, ОЦЯ, ОТА...)**. Наприклад: - **Ой**, оті очі. **Які ж вони** жадібні та бистрі (Остап Вишня);

14) інтер'ективів + **ЩО ЗА**. Наприклад: - **Гей**, що за сила була он тут, що її розрізували тепер (О. Кобилянська).

Позиція у висловленні інтер'ективів, які виконують функцію інтенсифікації якісної або кількісної ознаки, може бути варіативною:

1) безпосередньо перед словами, значення яких інтенсифікується:

а) на початку речення, наприклад: **О як потрібен** прогноз погоди селянинові! (С. Пушик);

б) всередині речення, наприклад: Я вас люблю, о, як я вас люблю! (Л. Кос-тенко); **Який же я дурень**, ах, який дурень! (М. Коцюбинський).

2) синтаксична позиція підрядного речення, наприклад: Я тільки мир без попа поховала, що **гай!** (Марко Черемшина);

3) у функції члена речення, наприклад: То вже сонце — **гей-гей!** (С. Пушик);

4) у кінці речення або його частини як емоційний концентрат, наприклад: Лиш німецькі жінки такі поетичні... такі... такі... **ах!** (О. Кобилянська).

Таким чином, незалежно від позиції у реченні та від виконуваної синтаксичної функції, інтер'ективи в комплексі з іншими мовними засобами виступають активними репрезентаторами квантитативної модальності висловлення, одночасно вносячи у контекст емоційно-експресивно-оціночний елемент.

Окремі різновиди інтер'ективів придатні для вираження спонукальної модальності, а саме: імперативні (спонукальні, наказові, апелятивні), етикетні та зооапелятиви. Інші групи інтер'ективів можуть виконувати лише функцію підсилення спонукання, вносячи у висловлення емоційно-експресивний відтінок, а саме спонукання виражатиметься за допомогою інших засобів. Наприклад: — **Ей**, лишіт мене, пані писарко! Бодай би я була його ніколи не бачила, бодай він мені й не снився! (О. Кобилянська).

У поданому мікротексті використання вигуків зумовлене фактом врахування трансмісором можливості небажання або незгоди адресата (адресатів) виконати спонукувану дію. Вираження емоцій спрямоване на збільшення сили спонукання або впливу на волю адресата.

Л.В. Бережан виділяє три типи спонукальних відношень: пом'якшене спонукання, нейтральне та категоричне. Якщо виконання дії обов'язкове для адресата через об'єктивну необхідність або через залежність адресата від мовця, то спонукання виражається в категоричній формі. Пом'якшене спонукання виникає в умовах, коли мовець-адресант залежить від волі адресата і „м'яко" виражає спонукання до дії. У певних умовах названі диференційні ознаки можуть зніматися - наявне нейтральне спонукання [2, 22].

У цьому контексті виділяються наказові імперативи як спеціалізовані одиниці для вираження категоричного спонукання. Такий тип спонукальних відношень оперує трьома значеннями: прямий наказ, пряма вимога, пряма заборона - і реалізується за допомогою вигуків **Ану!** **Досить!** **Гайда!** **Геть!** **Годі!** **Марш!** **Стоп!** **Цить!** **Це!** **С-с!** **Ша!** і под. Наприклад: — **Стоп-стоп-стоп!**. **Ніякої політики ми торкатись не будемо...** (Остап Вишня); — **Цс...** — **цикнула жінка на нього, - там Доря** (М. Коцюбинський).

Для вираження пом'якшеного спонукання у мовленні використовуються спонукальні, апелятивні та етикетні вигуківі одиниці. Цей вид спонукальних відношень оперує значеннями, які відтворюють зацікавленість мовця у виконанні дії, його бажання одночасно з врахуванням певної залежності адресанта від волі адресата: прохання, благання, молитви, воання, упрошування,

переконання, побажання, які супроводжуються відповідною інтонацією. З цією метою використовуються практично всі апелятивні та спонукальні вигуки. Наприклад: - „Відстань, ну що тобі коштує”, — *просить він Андрона в умі* (Г. Тютюнник).

Модальні вирази „*будь ласка, прошу, перепрошую*”, які належать до групи етикетних вигуків, є спеціальними контекстуальними показниками оптативних відношень (лат. *optagMь* - прохання, благання). Вони є ознакою „ввічливого мовлення”, мовленнєвого етикету і в спонукальному висловленні визначають зовнішню за вираженням віднесеність спонукування до пом'якшеного типу, навіть якщо за змістом це спонукування належить до категоричного [2, 42]. Наприклад: — *Гарна?! Ха-ха-ха! Приглянься лише, будь ласка, ближче тій красі...* (О. Кобилянська).

Етикетні вигуки у висловленні мають найменший потенціал спонукування і у випадку небажання адресата виконати спонукувану дію сила мовленнєвого впливу може зростати за рахунок використання інших засобів, в тому числі й інтер'єктивів. Наявність цієї ознаки при пом'якшеному спонуванні зумовлює вираження посиленого прохання, перехід висловлення в інший спонукальний варіант.

Носіями пом'якшеного спонукування є й інші етикетні одиниці з дезидеративним значенням (англ. - *desiderative* - висловлення побажання [2, 47]), які містять елемент побажання: *Добрий день! На добраніч! З Богом! Щастя вам! Мир цьому дому! Хай вам Бог помагає!* та ін. Наприклад: *Добридень, люди! Вбитий на снігу, я спам'ятався в зоряній пустелі* (Л. Костенко).

Належність цих одиниць до елементів, які формують пом'якшені спонукальні відношення, зумовлена експліцитно вираженою в них кваліфікативною модальністю із знаком „+”.

Нейтральні спонукальні відношення реалізуються за допомогою інтер'єктивів у значеннях запрошення, пропозиції до співучасті в дії і не мають ознак, властивих категоричному та пом'якшеному спонуванню, тобто: 1) виконання дії не є обов'язковим для адресата; 2) мовець не залежить від волі адресата і відповідно не докладає великих мовленнєвих зусиль, щоб спонування було реалізоване в дії. Для здійснення нейтрального спонування за названих умов придатні окремі спонукальні та апелятивні вигуки і всі зооапелятиви. Наприклад: *Нехотячи став він убійцею чотирьох душ. Гей, гей, батьку! Гей, гей, матінко!.. Прийдіть і викопайте йому гріб* (О. Кобилянська).

Інтер'єктиви можуть вносити у висловлення специфічні модальні значення, зокрема ідентифікації. Ідентифікація (лат. *idem* - той самий, *facere* - робити) - уподібнення, ототожнення будь-яких об'єктів на підставі тих чи інших ознак [4, 299]. Модальність ідентифікації - це відображений у висловленні процес співвіднесення елементів об'єктивного світу з наявністю/відсутністю інформації про них у суб'єкта мовлення, що виражається за допомогою відповідних мовних засобів.

Спеціалізованим мовним засобом, який може виконувати функцію репрезентації ідентифікаційної модальності і ефективно функціонувати без підтримки іншими лексичними одиницями, є інтер'єктиви, зокрема вигуки *а, ага, о, ба*. Вони сигналізують про те, що процес сприйняття інформації відбувся і пресупозиція реципієнта містить необхідний для подальшого спілкування елемент.

Модальність ідентифікації, реалізована у висловленні за допомогою вигуків, може бути представлена кількома значеннями:

1) **впізнавання** - ідентифікація особи, місцевості, які мовець уже колись бачив, за шкалою „знайомий / незнайомий. Наприклад: ... А-а-а! *Здорові були, дякку Макогоненку! Як ся маєте?* (Остап Вишня);

2) **пригадування** - ідентифікація об'єкта, факту чи обставини за шкалою „знаю / не знаю”. Наприклад: — *Кінофільм такий був, — пояснив я. — А-а, справді, був* (П. Загребельний);

3) **розуміння** - ідентифікація наявного факту за шкалою „приймаю / не приймаю”. Наприклад: — *А, так! Тепер розумію; та що мені багато говорити?* (О. Кобилянська);

4) **здогад, припущення** - ідентифікація обставин за шкалою „можливо / неможливо”. Наприклад: - „Ага! — подумав він. — *Ми, видно, наткнулися на високий берег*” (М. Коцюбинський);

5) **пізнання** - ідентифікація об'єкта, ознаки, обставини за наявністю. Наприклад: — *Де ж той мебльовий магазин? — Ага, ось!* (Остап Вишня);

6) **акцентування** - вказівка на важливий для мовця факт. Наприклад: *І раптом він почув тихо: "Іва-а!". Хтось його кликав. О! Знову: "Іва-а!"* (М. Коцюбинський).

Необхідно зазначити, що названі вигуки у модальних значеннях 1-5 (див. вище) взаємозамінні і можуть використовуватися без впливу на семантику висловлення. Модальне значення 6 (акцентування) реалізується тільки за допомогою вигука *О!* (*О-о!*), в іншому випадку втрачається семантика вказівки, яку перекриває емоційний елемент. Якщо порівняти висловлення „*О хтось їде!*” з „*Ой, хтось їде! Ах хтось їде!*”, то стає помітно, що домінанта звернення уваги на факт у першому прикладі замінюється домінантою вираження почуття (страху, розчарування...) у другому і третьому прикладах. Отже, можна стверджувати, що вигуки *О! Ой! Ах!* у процесі реалізації ідентифікаційного значення акцентування мають різний емоційно-експресивний потенціал.

Таким чином, проаналізовані інтер'єктиви можна визначити як спеціалізовані мовні одиниці для реалізації у висловленні модальності ідентифікації, що оперує комплексом специфічних суб'єктивно-модальних значень.

Для інтер'єктивів вираження енантіосемічної суб'єктивної модальності не є продуктивною сферою функціонування, хоча окремі з цих одиниць здатні у висловленні набувати протилежного значення. Важливо, що таку здатність мають лише вигуки зі спеціалізованими семантичними функціями, зокрема оцінні, лайливі, етикетні. Це зумовлено, на нашу думку, тим, що елементи кожної з цих груп інтер'єктивів обов'язково є кваліфікативно маркованими, тобто їхня семантика позначена знаком „+” або „-”, а отже, у відповідних умовах спілкування вони можуть змінити цей знак на протилежний. Так, оцінні вигуки типу *Краса! Чудо! Жаж! Страх! Горе! Біда!* стають виразниками енантіосемічної модальності, коли використовуються мовцем невідповідно до загальної семантики висловлення. Наприклад: *Візник у балахоні якомусь дримає на козлах. А коні — страх! Сиві, здорові і запряжені по два: два ззаду, два спереду. Живуть люде!* (А. Тесленко).

Вигуки, що належать до групи лайливих, кваліфікуються як одиниці, що виражають негативне ставлення мовця до ситуації. Проте, якщо ця негативна семантика у висловленні перекривається доброзичливим ставленням мовця до адресата, то лайка втрачає своє первинне значення побажання чогось лихого і сприймається просто як вияв емоційного стану мовця, на який не варто ображатися. Наприклад: - *Кинь, кинь, щоб ти луснуло! Ой рятуйте!..* — Антоніна бігла за своїм п'ятирічним онуком Василюком (О. Довженко).

Етикетні вигуки, що становлять специфічну групу інтер'єктивів, завдяки особливостям своєї семантики і способу використання в мовленні кваліфікуються як одиниці із знаком „+” - позитивне ставлення мовця до ситуації. Енантіосемічну модальність висловлення вони творять тоді, коли вживаються з метою відмови, заперечення, підкреслення переваги над співрозмовником, з чисто етикетних міркувань. Наприклад: - *А якби зять схотів загубити свою жінку, то батько повинен ще коліном у яму пхати? Е ні, вибачай!* (М. Коцюбинський).

Ще однією неспеціалізованою властивістю інтер'єктивів є їх здатність формувати у висловленні модальність заперечення, яка, як відомо, належить до сфери функціонування часток. Значення заперечення притаманне (або може набуватися у процесі комунікації) обмеженій кількості інтер'єктивів, зокрема тим, що належать до групи заперечних з розряду емоційних та окремим одиницям з розряду спонукальних вигуків. У будь-якому випадку заперечна семантика цих одиниць не є єдиною, вона супроводжується додатковими смисловими елементами (захоплення, приреченість, впевненість, розчарування,...), що й формує специфіку вигукового заперечення.

Заперечні вигуки з розряду емоційних (*але де, ба, де-де, де там, ей-де, так де*) у контексті співвідносяться із заперечною часткою „ні” і можуть бути замінені нею, однак це обов'язково призведе до змін у модусній структурі висловлення, оскільки втрачатимуться додаткові смислові нашарування і знизиться емоційно-експресивний потенціал текстового фрагмента. Наприклад: — *Хоть би так наші вороги, проше пана, жили. Ей де, живут! Коби жили, гай, гай!* (Марко Черемшина); *Почав я пояснити бабам, по що я приїхав і що то за машина, але де там! Не їмуть віри,...* (М. Коцюбинський).

До вираження модальності заперечення в комплексі з іншими засобами можуть залучатися спонукальні інтер'єктиви загальної заперечної семантики *Досить! Годі! Цить!*, коли вони використовуються з метою припинення дії для подальшого її заперечення. У таких випадках вигукове заперечення відіграє у контексті підсилювальну роль, оскільки домінантним залишається значення спонукування, а змістове заперечення з'являється у контексті в пре- або постпозиції стосовно вигука. Наприклад: *Тепер, виходить, мені прийдеться дітей няньчити та за курми*

ганялись, а жінка моя піде по селу політику робити? — *Цить*, — кажу, — іноді й жінка десятьох чоловіків заступить... (І.Вільде).

Велику групу одиниць, які здатні формувати модальність заперечення, складають емоційні вигуківі фразеологізми, що внаслідок функціональних і семантичних змін до свого вигуківого додали значення заперечення (*Біда го знає! Чорт-ма! Бог дасть! Дасть Біг! Борони Боже! Чорта з два!* та ін.). Наприклад: *Ч-чорт його знає!* — низав він плечима, і очі в нього горіли, а вуха світились на сонці. *Ч-чорт його знає...* (М. Коцюбинський).

Таким чином, інтер'єктиви, зокрема вигуки, як одиниці, що репрезентують модусну сферу висловлення, відіграють роль семантико-функціональних модифікаторів, які спричиняють зміну семантичної структури речення, вносячи до неї значення кваліфікативної, квантитативної, спонукальної, ідентифікаційної, енантіосемічної та заперечної модальностей. Ця властивість вигуків збільшує значення їх як елементів мовної системи та відкриває широке поле для майбутніх досліджень функціональних можливостей інтер'єктивів у суб'єктній перспективі тексту та використання їх у функції комунікем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алисова Т.В. Дополнительные отношения модуса и диктума // Вопросы языкознания. - 1971. - № 1. - С. 54-56.
2. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: Дис... канд.. філол.. наук: 10.02.01 / Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. - Чернівці, 1997. - 194 с.
3. Грєпл М. О сущности модальности // Языкознание в Чехословакии. - М., 1978.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. - К.: Вид-й центр „Академія”, - 1997. - 752 с.
5. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х томах / В.В.Яременко, О.М.Сліпущко. - К.: Аконті, 1998. - Т. 1 - 910 с. - Т. 2 - 910 с. - Т. 3 - 927 с. - Т. 4 - 941 с.
6. Русская грамматика: В 2 т. - Т. 2: Синтаксис. - М.: Наука, 1980. - 765 с.
7. Ткачук В.М. Категорія суб'єктивної модальності: Дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Донецький національний університет. - Донецьк, 2002. - 221 с.
8. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. - Воронеж. - 1987. - 192 с.

Ірина ОЛІЙНИК

© 2008

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОЦІНЮВАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЛІНІЇ ПЕРЕТИНУ «СВОГО» Й «ЧУЖОГО» В УКРАЇНОМОВНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ КАЗОК Р.КІПЛІНГА

Система цінностей у кожного дослідника своя: попри загальноприйняті критерії та вимоги до критичного прочитання того чи іншого твору, науковець послуговується насамперед власним розумінням, досвідом та переконаннями. Художній переклад, корелює подвійність творення похідного тексту - в світлі його авторського та перекладацького світоглядів. Однак, критична програма оцінювання перекладу, враховуючи подвійність творення тексту, все ж визначає якість цільового продукту через інший - третій вимір, який належить критику перекладу. В діалогічній площині автор-перекладач критику відведена роль посередника між різними виявами розуміння «свого» й «чужого», йому належить балансувати на межі контекстів та зберігати рівновагу між позиціями творця та тлумача, і при цьому не випускати з уваги рецептивні можливості адресата перекладу.

Постановка проблеми. Критика перекладу в науковій тріаді поряд з історією та теорією функціонує значно менше. Окремі розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників [3; 10; 13; 14; 19; 23] розгортають проблему функціонування критики перекладу з увагою до її завдань, цілей, адресата, простору застосування тощо. Однак поява нових надходжень до літератури через переклад та зростаюча потреба їх аналізу та оцінки залишає чимало відкритих питань. Так, за межами наукових дискусій продовжують перебувати твори для дітей та варіанти їх перекладу в обширі національної культури. Між тим, саме література для дітей, з огляду на її периферійний